

Концепція (не)збалансованих систем Хайдера

Ф. Хайдер - один з найбільш послідовних прихильників гештальтпсихології. Його ідеї ніколи не розроблялися спеціально для соціальної психології, і саме його багато дослідників вважають засновником загальної когнітивної психології.

Когнітивна психологія - одне із сучасних напрямків досліджень в психології, що пояснює поведінку людини на основі знань і вивчає процес та динаміку їх формування. Сутність когнітивістського підходу зводиться до прагнення пояснити соціальну поведінку через систему пізнавальних процесів і встановлення балансу когнітивних структур.

Основна ідея Хайдера зводиться до того, що люди схильні розвивати впорядкований і зв'язний погляд на світ, і в цьому процесі вони будують якусь «наївну психологію», яка має певну схожість з науковою: подібно до того як в уявленнях «наївної психології» люди прагнуть за зовнішнім поведінкою особистості зрозуміти її установки, мотиви, завдання науки - за поверхнею явищ відшукати деякі інваріантні властивості світу. Тільки відшукування цих інваріантів може допомогти орієнтуватися в міріадах явищ. Таким чином, з самого початку акцент зроблений на проблему сприйняття.

Вперше ці ідеї були викладені Хайдером в роботі 1944 г. «Соціальна перцепція і феноменальна причинність». Експеримент, описаний в ній, було таке: чи 114 випробовуваних розглядали кадри з рухомими фігурами - двома трикутниками і одним диском; 34 випробовуваних просили описати, що вони бачать, не даючи ніяких додаткових вказівок, як це зробити; 80 іншим випробовуваним було запропоновано інтерпретувати рух цих фігур як дії особистостей і після цього описати, що вони бачать. З першої групи (34 особи) 33 людини описали рух фігур теж в термінах живих істот, головним чином особистостей. Звідси Хайдер зробив висновок, що не існує якихось принципових відмінностей між сприйняттям фізичних об'єктів, як воно трактується в гештальт-психології, і сприйняттям особистостей. Цей висновок був покладений в основу уявлень когнітивної психології і стимулював надалі своєрідне «додаток» проблем перцепції до трактування специфічних соціально-психологічних феноменів.

Один з вихідних тез Хайдера - важливість вивчення «життєвої психології»: щоб зрозуміти соціальну поведінку особистості, треба зрозуміти життєву психологію і ті багатства і знахідки, які є в здоровому глузді. Ця наївна життєва психологія знаходить своє вираження, зокрема, в мові, в літературних і філософських сентенціях, що стосуються

міжособистісних відносин. Тому методом вивчення наївної психології може бути аналіз психологічних понять, що вживаються в мові, і їх зв'язку з поняттями, вживаними в казках, новелах і т.п.

Оскільки важливою детермінантою поведінки є прагнення людини до впорядкованого і зв'язного розуміння його ставлення до світу, остільки правомірно спертися на ті судження здорового глузду, які фіксують цю рису поведінки. Зокрема, заслуговують на увагу такі поширені в життєвому побуті сентенції, як «ми любимо людей, що належать до нас», «наші друзі дружні між собою», «ми любимо те, що люблять наші друзі», «якщо ми не любимо себе, то не любимо і речі, що належать нам, а також людей, що люблять нас», «той не любить групу, чия думка розходиться з думкою групи» і т.д. На думку Хайдера, в цих сентенціях викладені уявлення наївної психології про сутність прагнення людини до збалансованої когнітивної структури, іншими словами, перший постулат теорії збалансованих структур - ідея балансу. А другий постулат - ідея приписування (Каузальної атрибуції), тобто процесу пошуку достатньої причини для пояснення поведінки іншої або своїх власних дій. Дисбаланс викликає напругу і сили, які ведуть до відновлення балансу.

Для з'ясування даного положення використовувалася модель тріади, де одна особистість належить до двох об'єктів, один з яких теж може бути особистістю. Взаємодія трьох елементів складає когнітивне поле, причому відносини між елементами описуються двома видами: а) оцінки: емоційні, типу «люблю - не люблю», «подобається - не подобається» і позначаються відповідно буквами «L» і «nL». б) приналежності: фіксують ступінь сприйманого єдності елементів і виражається в поняттях «близький - далекий», «належить - не належить» і позначаються літерами «U» і «nU». Хайдер виділяє два варіанти відносин: а) збалансований (припускає наявність трьох позитивних відносин, або одного позитивного і двох негативних); б) незбалансований (припускає наявність трьох негативних, або одного негативного та двох позитивних). Як тільки ми зафіксували відносини між «Р», «О», «Х», можливе прогнозування того, в якому напрямку підуть події в тріаді. Важливо підкреслити, що баланс присутній у когнітивній структурі людини в тому випадку, якщо він сприймає всю систему як гармонію, тобто якщо відносини оцінки між двома елементами і відносини приналежності між ними одночасно сприймаються як позитивні. Баланс - це не стан, що характеризує реальні відносини між елементами, а тільки сприйняття з боку людини певного стану відносин.

